

CENKNÂMELELERDE HZ. ALİ'NİN YERİ

Mehmet ATALAN*

Özet

Cenknâmelerde ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret inancını kapsayan temel İslâm inançlarının oldukça merkezi ve yerleşik konumda olduğunu gözlemlemek mümkündür. Ulûhiyet inancı, Peygamberlik inancı ve Hz. Peygamberin nübüvvet ve velayet nurunu birlikte taşıması yönüyle nübüvvet kurumu içerisinde önemli bir yere sahip olan Hz. Ali sevgisi, Cenknâmelerde büyük bir yer tutar. Bunu yansıtan Cenknâmeler, insicamlı bir teolojiyi sürdüren ve mezhebi olmaktan çok tasavvufi ya da menkıbevi birer özellik taşımaktadırlar. Anadolu fethedildikten sonra özellikle Orta Anadolu'da yayılmaya başlayan Cenknâmelerde konu edinilen Hz. Ali, bütün Müslümanlar tarafından büyük bir kahraman olarak kabul görmüştür.
Anahtar kelimeler: Cenknâmeler, Anadolu, Hz. Ali, Ehl-i Beyt.

Abstract

The Place of Hazrat Ali in the Canknamas

It is possible to observe the fact that in Canknama, the concepts *Uluhiyet* - Allah qualities, *Nübüvvet* -Prophecy and *Ahiret* -belief for afterdeath constitute rooted and central positions. Love for Hz Ali, an important concept in *Propecy* association as it carries beliefs for Allah and Prophet beside radiance of Hz Mohammed's nübüvvet- Prophecy and velayet- puissance qualities, constitutes a big proportion in Canknama. *Canknamas* reflecting these features, have sufistic and epic qualities rather than being sectarian carrying consistent theology. Especially in the *Canknamas* that were spread to Middle Anatolia after Conquest of Anatolia, Hz Ali was regarded as a big hero by all Muslims.

Key words: Canknamas, Anatolia, Hazrat Ali, Ahl al-Bayt

GİRİŞ

Cenknâmeler, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyasında, devrin toplum yapısı, hayat tarzı ve dünya görüşüne uygun olarak, Anadolu'nun en hareketli dönemlerinde, Dursun Fakı tarafından tercüme, adapte ve telif yoluyla Türk tarihine kazandırılan eserlerdir. Cenknâmeler, İslâmiyet'ten önceki Türk Destan geleneğinin bir

---

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı. matalan@firat.edu.tr

devamı olmakla birlikte, çıkış noktalarını Kur'an ve hadisler başta olmak üzere İslâm tarihi oluşturmaktadır. Türk sözlü geleneğinden de bazı unsurları bünyesinde toplayan cenknâmeler, hangi kültür kaynağından gelirse gelsin, Türk insanının kabuller dünyasına uygunluğundan dolayı Türk tarihinde yerini almıştır. Türklerin inanç dünyası ve edebi zevkine uydukları için de, Türk edebiyatının bir unsuru ve müstakil olarak işlenen bir türü olmuşlardır.¹

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra, dünya görüşlerinde ve hayat tarzlarındaki değişikliklerin destanlara yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla İslamiyet'in kabulünden sonra meydana gelen destanların konusunu Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar arasında geçen savaşlar oluşturmuştur. Halk edebiyatında destan olarak adlandırılan edebî türler içinde sayılan ve mensur biyografik eserler içinde yer alan Cenknâmeler, özellikle Hz. Muhammed, Hz. Ali ve çocukları etrafında şekillenir. Dini yayma amacıyla kâfirler ile cenge giden Hz. Ali ve onun yoldaşlarının yegâne amacı Allah yolunda savaşmaktır.

Önceleri sözlü olarak anlatılan cenknâmeler, daha sonra yazıya geçirilerek günümüze kadar gelmiştir. Bunların büyük bir kısmı, günümüzde yeniden ele alınarak işlenmiş, modern hikâyeciliğimize kaynaklık etmiştir. Türk kültüründe dini ve kahramanlık cenknâmelerinin sayısı oldukça fazladır. Bu cenknâmelerde, Hz. Ali'nin hayat hikâyesi, kerametleri ve onun etrafında cereyan etmiş olaylar anlatıldığı gibi, diğer İslâm büyüklerinin kahramanlıklarına da yer verilmiştir. Bu eserlerde kullanılan motifler ve anlatılan hikâyeler, Türk kültür tarihi hakkında ipuçları vermektedir.

Cenknâmelerde işlenen dinî içerikli kahramanlık konularıyla ideal insan tipinin bir örneği sunulur. Bu bakımdan cenknâmeler gerek tarih gerek fikir ve sanat bakımından büyük değer taşır. Bu

---

¹ Cenknâmeler ile ilgili geniş bilgi için bkz., Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*; Tıp Tahlilleri, Dergah Yay., İstanbul 1996; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970; İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997. Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970. Muhammed Hanefi Cenknâmeleri ile ilgili bkz., Mehmet Atalan, *Türk Kültüründe Muhammed Hanefi Cenknâmeleri*, TBBD., Yay., II. Baskı, İstanbul 2011.

eserler tarihi, birtakım mitolojik menkıbeler hâlinde anlatır. Bu eserlerde anlatılan hikâyeler gerçeğe uymasa bile, milletlerin kendi millî mazileri hakkında neler bilip neler düşündüğünü haber vermesi bakımından önemlidir. Yani cenknâmeler, tarihî gerçekleri tam yansıtmamakla birlikte, kökü tarihe dayanan, ilhamını tarihten alan bir halk edebiyatı eseridir. Türklerin –mizaçları gereği– cenknâmelerinde tarihî gerçeklerden uzaklaşmaz. Bu sebepten onların cenknâmeleri halk diliyle söylenmiş birer tarihî esere benzemektedir.

Cenknâmelerde temsil edilen ve başta Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhammed Hanefi olmak üzere bahadır, pehlivan gibi sıfatlar ile anılan cengâver şahsiyetler, gazi tipinin temsilcileri olarak ön plandadır. Merkezde Hz. Muhammed'in bulunduğu cenknâmeler, sürekli onun çevresinde cereyan eden vakalar halinde devam eder. Hz. Ali, vakalarda sürekli sahnede kalan örnek cengâver-gazi tipini temsil etmektedir.²

Yeni bir kuruluş döneminin eserleri olan cenknâmeler, ideal insan tipini işlerken, toplumun örnek insan arayışına cevap vermesi yanında moral kaynağı olarak da önemli bir fonksiyonu yerine getirirler.³

Cenknâmelerde, mezheplere göre değişmeyen ve hepsinin üzerinde birleştiği, Kur'an'ın emrine ve Peygamber'in Sünnetine dayanan asgari müştereklerden oluşan özgün bir Müslümanlık vardır. Cenknâmeler salt itikat ve fıkıh kitabı olmaktan ziyade, içerisinde itikadî, fikhî, tasavvufî öğeye rastlanacağı gibi, sosyal işleyiş ve tarihsel arka planla ilgili bilgilere de tesadüf edilebilmektedir. Bu sebeple yeniden istinsah edilen nüshalarda farklı fikri, siyasi, ilmi ve edebi açıdan bir renk tonlamasının mevcut olduğunu görebiliriz. Bu da o dönemde istinsah eden kişilerin etkilendiği grupları, zümreleri, kişileri, fikirleri ve görüşleri tespit noktasında kolaylıklar arz etmekle kalmayıp, bunun ötesinde Cenknâmelerdeki değişimleri de gözler önüne sermektedir. İşte Cenknâmeler bu konularından dolayı

² Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, 454. Ayrıca bkz., N. B., *Muhammed Hanefî Cenklere: Gazenfer Kâfir Cengi*, 6.

³ İsmet Çetin, *Tursun Fakih Hayatı-Edebî Şahsiyeti-Mesnevileri*, İlesam Yay., Ankara 2002, 16.

üzerinde durulması gereken, içerdiği bilgiler itibariyle güncellenen kimi soru ve sorunlara cevaplar bulunabilecek türde zengin metinlerdir.

Cenknâmeler, düşman istilası ve din yolunda yapılan savaşlar gibi toplum hayatında derin izler bırakan büyük olayların o toplumun hafızasında yoğrula yoğrula şekillenmesi ile oluşur. Halk şairleri, bu önemli olaylar manzum olarak terennüm ederler. Bu şekilde meydana gelen Cenknâmeler, bazen yüzyıllarca sonra yazıya geçirilir. Aradan geçen zamanda, bu Cenknâmeler, yeni eklemeler yapılarak, yeni semboller ve motifler ilave edilerek zenginleşirler. Hatta bir ölçüde değişikliğe de uğrayabilirler. Böylece cenknâmeler bütün bir milletin ortak eseri halini alır. Bu durum, cenknâmelerin değerini azaltmaz. Cenknâmelerde geçen olaylar, tarihi gerçeklere tam olarak uymasa bile, cenknâme sahibi toplulukların millî mizaçları, anlayışları, tutum ve davranış özellikleri hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Bunun yanında bazı milletler, cenknâmelerde tarihi gerçeklerden fazla uzaklaşmaz, onlar abartmaz veya kendi lehlerine değiştirmezler. Türk cenknâmeleri genellikle bu niteliktedir. Millî mizacımıza uygun olarak net, açık ve yalın ifadelerle dile getirilmiştir. Bu özellikleri ile tarihi bazı olayların aydınlatılmasına yardımcı bile olurlar.

Biz burada makale düzeyini aşmamak için sadece ulaştığımız Cenknâmelerde Hz. Ali'nin nasıl tasvir edildiğini, nasıl anlatıldığını tespitte gayret edeceğiz. Bunun hem Cenknâmeler vasıtasıyla Hz. Ali'nin Türk-İslam kültüründeki yerini anlamamıza, hem de günümüz Alevî kültüründe Hz. Ali ile ilgili tartışmalara ışık tutacağına inanıyoruz

İslam'ı ilk kabul edenler arasında yer alan Hz. Ali, İslam tarihinin en parlak şahsiyetlerinden biridir. O, Hz. Peygamber'e olan yakın akrabalığı, ilmi ve edebi birikimi, üstün askeri başarıları bakımından oldukça meşhur bir simadır. Hz. Ali'nin babası, Ebû Tâlib künyesiyle tanınan Abdumena'f'dır. Kureyş kabilesinin Haşimoğulları koluna mensup olan Ebû Tâlib'in babası Abdulmuttalib'dir. Ali b. Ebî Tâlib'in annesi Fatıma bint. Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib ile Fatıma'nın soyu, dedeleri Haşim'de birleşmektedir. Ali b. Ebî Tâlib, Hz. Peygamber'in kızı Fatıma ile evlenmiştir. Evlilikleri neticesinde üçü erkek ikisi kız olmak üzere toplam beş çocuğu dünyaya gelmiş-

tir. Bunların isimleri Hasan, Hüseyin, Muhsin, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm'dür. Fatıma'dan sonra evlendiği diğer kadınlardan da kız ve erkek olmak üzere birçok çocuğu olmuştur. Ayrıca Hz. Ali'nin, Havle bint. Kays b. Ca'fer el-Hanefi'den de Muhammed adında bir çocuğu olmuştur.⁴ Hz. Ali'nin künyesi, büyük oğlu Hasan'a nispetle Ebu'l-Hasen'dir. Hz. Peygamber tarafından şaka yollu Ebu Turâb lakabı da verilmiştir. Şu kadar var ki, bu, künye şeklinde lakaptır. El-Murtaza ve Esedi'l-Galib gibi lakapları da vardır.

Mekke'de yaşanan bir kıtlık yılında Hz. Peygamber'in himayesine alınmış ve on sekiz yıl onun terbiyesinde yetiştirilmiştir. Çocukken Müslüman olduğu için hiç puta tapmamasından dolayı kendisi için kerremallahu veche denilir. Medine'ye hicretinde Hz. Peygamberin yatağında yatarak müşrikleri oyalamış, daha sonra Hz. Peygamber'in emanetlerini sahiplerine iade ederek hicret etmiştir. Hz. Peygamberin vefatında tekfin işlerini üstlenmiş, Müslümanlar tarafından seçilen ilk üç halife zamanında dini ilimlerle meşgul olmuş, kendisine başvurulmuş konularda danışmanlık yapmıştır. H. 35/m. 656'da halife Osman'ın öldürülmesinden sonra yapılan ısrarlar üzerine halifeliği kabul etmiştir. Halifelik dönemi, Cemel vak'ası, Sıffin savaşı (36/656-7) ve Haricilerle mücadelelerle geçmiştir. 40/661'de bir Harici suikastında vefat etmiş, Necef'e defnedilmiştir.⁵ Çeşitli kaynaklarda pek çok hadisin onun faziletine dair Hz. Peygamber tarafından dile getirildiği bildirilir.

Alevî-Bektâşî kültüründe Hz. Ali'nin tarikat pîri olarak kabul edilmesi, sufi gelenekte pek çok silsilenin başının Hz. Ali olması, Hz. Peygamber'den sonra sahip olduğu ahlakî hasletler ve İslâm'a olan hizmetindeki öncelikleriyle kâmil insan olarak kabul edilmesi bu sevginin daha belirgin hale gelmesine yol açmıştır. Hatta bu kabul-ler bazı efsanevî unsurlarla birleşip, menkabevî bir anlatımla bütünleşince, zaman içinde Hz. Ali'yle ilgili insanüstü bir takım kabul-

⁴ Geniş bilgi için bkz., Abdulhalik Bakır, *Ali b. Ebî Tâlib (Hayatı, Kişiliği ve Faziletleri)*, Çağ Ofset Matbaacılık, Elazığ 1998, 29-43.

⁵ M. Saffet Sarıkaya, "Şah İsmail Hatayî'nin Şiirlerinde Hz. Ali", *Uluslararası Şah İsmail Hatayî Sempozyumu*, Hüseyin Gazi Vakfı, 9-11 Ekim 2003, Ankara, 2-3. <http://www.msaffets.com/wp-content/uploads/Sahismail.pdf>.

lerin kendisine nispet edildiği literal tavsiften farklı bir anlatım ve kabulleniş biçimi gelişmiştir.⁶

Hz. Ali, bir yandan velilik yönü ile zühdü tercih edip yoksul bir hayat yaşarken, öte yandan kahramanlığı, cesareti ve bunların kaynaklandığı inanç ve fiziki özellikleri ile adeta alp tipine yaklaşır. Maddi ve manevi kuvvetin mezcedilerek Hz. Ali'nin şahsında toplanması, onun, dünyayı fethetmeyi gaye edinen yenilmez bir kahraman, gazi olarak görülmesini sağlar. Hz. Ali'nin temsil ettiği bu gazi tipi, cenknâmelerin, tasnif, tercüme veya adapte edildiği o dönemlerde, iç ve dış mücadeleler içinde hareketli bir hayat yaşayan, savaşın hayat tarzı olarak yerleştiği Türk insanına örnek tip teşkil etmiştir.⁷

Cenknâmelerde Hz. Ali, iyi insanların koruyucusu ve yol göstericisi olan bilge bir kahramandır. Bu tarz eserlerde Hz. Ali, halkı kötü güçlerden koruyan, darda kalan insanların imdadına yetişen, onları düşman zulmünden koruyup kollayan, halkın sevdiği ve yücelttiği bir kahraman veya olağanüstü güçleri bulunan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan o, cenknâmelerde ejderhalarla, devlerle ve cadılarla da savaşır. Buradaki dev ve ejderhalar, kötü güçleri sembolize etmektedir. Onun gerçek hayattaki bilgeliği ve savaşlardaki kahramanlıkları, halkı sefaletten kurtarıp feraha erdirmesi halk arasında sevilen bir tip olmasını sağlamıştır.

Bu cenknâmelerde genellikle, İslam tarihindeki belli savaşlardan söz edilmez. Cenknâmeler İslam'ın yayılmasının efsaneleridir. Cenknâmeler'deki savaşlar, serüvenler Peygamber zamanında olmuş gibi gösterilir.⁸ Cenknâmelerde Hz. Ali'nin tam bir tanımı yapılmaz. Onun çok heybetli biri olduğu anlaşılır. Kitaplara konan resimler de bu izlenimi uyandırır. Hz. Ali, Zülfikar adlı kılıcıyla, Düldül adlı atıyla ortaya çıkar. Zülfikar, Hz. Ali'ye Peygamber tarafından armağan edilmiş iki çatallı bir kılıçtır. Kan Kalesi cenginde

⁶ Sarıkaya, "Şah İsmail Hatayi'nin Şiirlerinde Hz. Ali", 9-11 Ekim 2003.

⁷ Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, 178.

⁸ *Hâzâ Kitabu Muhammed Hanefî*, Müstensih, Umûr Çelebî Muharrem b. Mehmed Efendî, 1262/1846, Ankara Milli kütüphane 06 M.K. Yz. A 8622, 1a-12a, 1a; Ferhat Akyürek, *Allah'ın Nimetleri ve İnsanlar*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1969, 15.

Zülfikar'ın uzadığı ve her çalışta yüz kırk kâfirin başını getirdiği yazılmıştır. Düldül, bir çiftede birkaç kâfiri helak edebilen bir attır. Aynı zamanda Zülfikar'ın bekçisidir. Sahibi olmadığı zamanlarda onu dişlerinin arasına alarak düşmandan kaçırır. Bundan ayrı, kâfirlerin yanında takma adlar da kullanılır. Zor durumlarda Hz. Ali'nin okuduğu İsmi Azam duası vardır. O duayı okuyunca bütün güçlükler ortadan kalkar.⁹ Yine de Hz. Ali ve oğulları çevresinde teşekkül eden cenknâmelerden bazıları tarihi bir hadiseyi anlatmakta veya bir tarihi hadiseye işaret etmektedir. Böylece bir taraftan Hz. Ali ve oğullarının kahramanlıkları anlatılırken, bir taraftan da söz konusu yerlerin Müslümanlarca fethedilmesi izah edilmektedir.

Hz. Ali bütün cenknâmelerde Hz. Peygamber'den sonra ön planda tutulduğu için, bu eserlerde çok özel bir yere sahiptir. Çünkü bazı cenknâmelerde Hz. Ali, oğulları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhammed Hanefî'nin zor durumda kalması halinde onlara yardım etmekte ve onlarla birlikte hareket etmektedir. Bazı cenknâmelerde ise keramet göstererek binlerce kişisi olan bir orduyu yenmektedir. Yine bu cenknâmelerde Peygamber vefat ettiğinde, Hz. Ali kırk gün türbeden çıkmayarak, ağlayarak Kur'an okuduğu şeklinde ifadeler de vardır.¹⁰

Yüzünü hiç puta döndürmediği için “*kerremallahu veche*” olarak tazim edilen Hz. Ali, dokuz-on yaşlarında iken İslamiyet'i kabul etmiştir. Cennet ile müjdelenen on kişiden biridir. *Çün Hazret-i 'Ali - kerremallahu veche- şehre yakın geldi.*¹¹

⁹ Daniş Remzi Korok(1905-1976), *Muhammed Hanefî ve Gazanfer Kâfir Cengi*, Ak-ün Matbaası, İstanbul 1943, 9. Ayrıca bkz., *Gazavât-ı Muhammed Hanefîye (Arındıklı Ali Hoca)*, 209.

¹⁰ *Haza Dastân-i Muhammed Hanefî*, Ankara Milli kütüphane 06 M.K. Yz. A 8253/1, 1b-9b, 1b.

¹¹ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (165-188), 172. (Bu eser, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö.2008)'nin kütüphanesinden bulunmaktadır. Tüm sayfaları tamam olan ve herhangi bir yıpranmaya maruz kalmayan metin, okuma ve inceleme sürecimizde bu hu-susta bize hiç bir problem oluşturmamıştır. 20x27 cm ebatlarındaki bu metin, 240 sayfadan ibarettir. Ana metin ve

Hz. Ali bazen kendi ifadeleri ile bazen da başkaları tarafından anlatılır. Onun kişiliği ve vasıfları hakkında cenknâmelerde gerekli bilgiler verilmektedir. Hz. Ali'nin Kureyş kabilesinden, Haşimoğullarından ve Mekkeli olduğu kendi ağzından anlatılır;

Haşimîyem hem Kureyşim iy cân

Ben Arabdanam sana budur nişân,¹²

İtdi Mekke ilidür benüm ilim

Nağâh iş buraya irdi yolum.¹³

Hz. Ali, Hz. Muhammed ile amca çocuklarıdır ve Hz. Ali bununla övünmektedir;¹⁴

Şâh-ı Ebrâr Haydâr-ı Kerrâr benem

İbni Ammu Seyyid-i Muhtâr benem.

Hz. Ali'nin isim ve lakaplarından bazıları cenknâmelerde şöyle geçmektedir;

Hem adım Ebû Turâb'dur anlagil

Sana bir şerh idem tanlagil,¹⁵

derkenar olmak üzere iki farklı kısımda, birbirinden bağımsız şekilde ilerleyen cenk anlatılarından mürekkeptir. Orta kısımlar genellikle 21 satırdan, derkenar kısımlar ise genellikle 40 satırdan müteşekkildir. Derkenar kısımda yer alan cenklerin adı eserin en başında topluca şu şekilde tanıtılmıştır: "İşbu kitabda dokuz adet gazavat cem olunmuş. Birinci derunda *Billur-u 'Azam*, ikinci haşiyede *Hayber Kal'ası*, üçüncü haşiyede *Kan Kal'ası*, dördüncü haşiyede *Kal'a-yı Berber*, beşinci haşiyede *Muhammed Hanefî Ba Gazanfer*, altıncı haşiyede *Ba Ejderha der Mağ-rib*, yedinci haşiyede *Gazavat-ı İmam Hasan*, sekizinci haşiyede *Gazavat-ı İmam Hüseyin* dokuzuncu haşiyede *Mucizatü'l Nebi* cem ve tertib olunmuşdur." Taşbaskı olan bu kitap, harekeli bir nesihle yazılmıştır. Musan-nif, müellif, müstensih ve herhangi bir tarih kaydı ile ilgili hiçbir bilgi tarafımızdan tespit edilememiş olup bu mevzuda eserin içeriğinde de herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.)

¹² *Yemâme Cengi*, Ankara Milli Kütüphane, 06 MK. Yz. A 5897, 462.

¹³ *Kıssâ-ı Kahkaha Gazzâvât-ı Ali Kerremellahu Veche*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY., Nu. 311, V., 71a-84b, 293 beyit, 197.

¹⁴ *Kıssa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân*, 06. Mil.B. 274, 1-1185, 1112.

¹⁵ *Yemâme Cengi*, 461.

Çağırır kim, benem ol Şîr-i Hudâ

Tanrı Arslanı Aliyyü'l-Mürtezâ,¹⁶

Şâh-ı Ebrâr Haydâr-ı Kerrâr benem

İbni Ammu Seyyid-i Muhtâr benem,¹⁷

Bıldiler kim, gelen Ali'dürür

Sâhib-i Düldül Ali'yi Velî-dürür.¹⁸

Hz. Ali'nin âlimliği de şu mısralarla vurgulanmaktadır;

Sarışındur gözi .... başı ulu

İlla ilimle anun işi tolu.¹⁹

Bir başka cenknâmede onun Kur'an ve Peygambere yakınlığı anlatılmaktadır; *İlâhi habibin Muhammed Mustafa hürmeti çün sana sığındım ve senden gayrı sığınağım yokdur...*²⁰ ve

Kur'an okırdı giderdi yolına

Girmedi ol Selâsil iline.²¹

Hz. Ali bazı cenknâmelerde ise, Hz. Muhammed'in mektuplarını yazan, gelen mektupları okuyan kâtiplerdendir. Hayber, Cenâdil, Aremrem ve Rûm cenklerinde sefere çıkmadan önce Hz. Muhammed'in davet mektuplarını yazmaktadır;

Pes buyurdı ol Ali'ye şöyle kim

Yazdı Bismillahirrahmanirrahim.²²

¹⁶ *Gazavât-ı Emirü'l-Müminin Ali Kerremellehu Veche Memleket-i Sind Ba Mukâtilin (864/1459)*, Afyon Gedik Amed Paşa No: 18190, 207-218, 435.

¹⁷ *Kıssa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân*, 1112.

¹⁸ *Gazavât-ı Emirü'l-Müminin Ali Kerremellehu Veche Memleket-i Sind Ba Mukâtilin*, 439.

¹⁹ *Cenâdil Kal'ası Manzumesi*, İstanbul Fatih Millet Genel kitaplığı A.E. Manzum, No: 1222, 13-34, 17a.

²⁰ *Hâverân-Nâme*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, A/6, 165x110-75x130 mm, 1-93b., yy., 14b.

²¹ *Kıssa-ı Kal'a-ı Selâsil ve Şâh-ı Merdân*, 06. MİL. B. 274, 174-210, 272.

²² *Kıssa-ı Hz. Resül Rûm ve Şam Sultanlarıyla Olan Cengi*, 06. MİL. B. 274, 321-351, 351.

Aldı eline kalem yazdı Ali
Evvel Allah'ın adını ol Velî
Yazdı ta'zimle nâmeyi Ali
Resûlün öğine kodı ol Velî.²³
Pes Resulullah buyurdu ol Ali
Anlara bir nâme yazgıl ya Velî.²⁴
Aldı Peygamber katına geldi ol
Nâmeyi virdi Ali'ye ol Resûl
Şâh-ı Merdân nameyi pes okudu
Çün işitdi anı ashab kakıdı.²⁵

Hz. Ali, Cenknâmelerde; “Velî, Veliyullâh, Veliler Şâh-ı, Aliyy-i Velî ve Aliyyü'l-Veliyullah olarak da anılmaktadır. Hz. Ali'nin evliyalığı Huneyn cenginde şöyle anlatılmaktadır;²⁶

Kayırman ben didi anlara şâh
Ki da'im evliyasın bekler Allah.

Hz. Ali, Tanrı'nın nûrî ile yaratıldığından *Nûr-ı Mutlak* olarak vasfedilir.²⁷ Hz. Ali bu nurun intikal ettiği kişilerden birisi olup, cennet ile müjdelenmiştir;

Cennet-i Hakk vacib eylen anla sen
Günde yüz kez sana ya Ebû'l-Hasan.²⁸

Eğer bilmedinse ki bil. Ey la'in ol Şâh-ı Merdan ve Merd-
i Meydan Ebu't-Turab lakablu 'Ali benim.²⁹

²³ *Cenâdil Kal'ası Manzumesi*, 14b-15a.

²⁴ *Gazavât-ı Aremrem b. Musallat Cengi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y. 311 Nu. Mecmua, 55b-60a.

²⁵ *Gazayı Feth-i Kal'ay-ı Hayber Cengi*, 125b-136b.

²⁶ *Kıssa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân*, 875.

²⁷ *Hâverân-Nâme*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, A/6, 165x110-75x130 mm, 1-93b., yy., 15a.

²⁸ *Kıssa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân*, 630.

Hız. Ali, Hız. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında emanetleri sahiplerine vermek için onun yerine geçmiştir. Çocuk yaşta göstermiş olduğu bu cesaret, tüm İslam âleminde efsaneleşmiştir. Cenknâmeler içinde *Şah-ı Merdan*, *Şah-ı Vilayet*, *Merd-i Meydan*, *Şîr-i Yezdan*, *Düldül-i Zülfikar sahibi*, *Tanrı Arslanı*, *Emirü'l Müminin*, *Civanmerd*, *Gaziler sultanı*, *Gaziler ulusu*, *Seyyid-i Ali*, *Hazret-i Ali*, *Veliler Serveri*, *Şîr-i Huda ve Haydar-ı Kerrar* gibi isimlerle ve sıfatlarla anılan Hız. Ali, Türk epik destan geleneğinde görülen örnek tip olan *alperen tipi*'dir.

Hız. Ali'nin ortaya yakın kısa boylu, koyu esmer tenli, iri siyah gözlü, sık ve geniş sarıya yakın sakalı olduğu rivayet edilmektedir. Kan Kalesi Cengi'nde ise cariyeye efendisine, subaşında gördüğü Hız. Ali'yi Düldül ve Zülfikar ile birlikte şu şekilde tanıtmaktadır: *Arslana benzer, bir kılıcı var iki çatal. Kendisi kumral sakallu, yassı bağrınlu, boğun yapılı, çakır ala gözlü bir erdir. Bir ata biner, ol atın gözleri yanar ateşe benzer.*³⁰ *Şöyle kim, gözleri yıldırım gibi şakır, kendisi ejderhaya benzer. Bir kılıcı var; iki çataldır. Birbirinden ayrılmazlar. Kendü dahi bir heybetlü pehlivandır ki heybetine ve salâbetine divler toyamazlar. Gözleri yıldırım gibi şakır. Bir arslana benzer, Atı, kılıcı buranın atına ve kılıcına benzemez.*³¹

Hız. Ali, Kan Kalesi Cengi'nde duvarda asılı olan levhada şu şekilde tanıtılır: *Medine şehrinden bir pehlivan gele, adına İmam-ı 'Ali dirler. Ahir zaman peygamberi Muhammed -aleyhi's-selamın 'emmisi oğlı ola ve hem damadı ola. Yeryüzünde ana mukabil er bulunmaya ve dahi Hakk Sübhan'a ve Te'ala kudret kılıcın vire. Anın adı, Zülfi-*

²⁹ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (110-144), 144.

³⁰ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (37-110), 48. Başka Cenklere Hız. Ali, Kumral sakallı, başı büyük, karnı geniş, baldırı ince, ayağı yassıdır (*Yemâme Cengi*, 494-495), Orta boylu olan (*Cenâdil Kal'ası Manzumesi*, 16a). "Başı büyük karnı geniş anun/Katlin ider daim ol düşmânum/Baldırı ince ayağı yassıdır/Aklı kâmil itdüğü heb ıssıdır."(*Yemâme Cengi*, 494-495) mısraları ile ifade edilmektedir.

³¹ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 67, 70.

kar ola. Anın ile nice kâfir helak eyleye. Bir zaman İmam-ı 'Ali, buna dahi gele Kahkaha la'ini helak ide. İmam-ı 'Ali'yi gördi ki heybetlü ve salabetlü bir erdir ki heman bir arslana benzer. Yüreği ağzına geldi. İmam-ı 'Ali, dirler imiş. Ol, Muhammed'in ser-kablanı imiş. Gayet heybetlü imiş. Nice kal'alalar feth idüp, kavmin kırıp ve bazısını Müsliman idermiş. Çok il vilayet harab ve çok vilayeti Muhammed dinine döndermiş.³²

Bir zaman, ben Medine şehrine birkaç def'a seferim vardır. Ben İmam-ı 'Ali'yi pek eyü bilürem. İmam-ı 'Ali, orta boylu, yassı bağırlu, ela gözlü, kumral sakallu, heybetlü, heman arslana benzer ve güldiğime sebab budur ki bu baş İmam-ı 'Ali'nin başı değildir.³³ Hz. Ali, Mürtaza, Esedullahi'l-Galib ve Ebû Tûrab gibi lakaplarla anılmaktadır. Mürtaza, Allah'ın razı olduğu kişi manasında kullanılmıştır. Meşhurdur Zülfikar'ı tut, ya Murtaza! Ey namudar. Benem ol Şah-ı Merdan, Esedullahi'l-galib 'Ali İbn-i Ebû-Talib. İşte geldim ki cümlelenizi kıram. Meğer imana gelüp başınızı benim kılıcımdan kurtarasız.³⁴

Hz. Ali, Kan Kalesi Cengi'nde Sa'd bin Ubbad'a saçı götürecektense bulamayacak kadar fakirdir. Benim hud bilürsin dünyada bir dirhem gümüşe malik değim ve sa'ir bir nesneye malik değim.³⁵

Cenkâmeler içinde Hz. Ali, sürekli olarak namaz kılıp, evrad okuyan kişi konumundadır. Yatsu namazın kıldı. Bir mikdar evradın okudu. Ba'dehu esvabıyla yatdı.³⁶

Cenkâmeler içinde, epik destan geleneğine uygun bir biçimde Hz. Ali velidir, keramet ve velayet sahibidir. Geldiğime sebab budur ki bir gice ol Hazret-i 'Ali didikleri evliya ga'ib oldu.³⁷ Muhammed Mustafa adlu bir peygamber zuhura geldi. Anın bir damadı varmış. Sahib-i Velayet imiş. Her kangı meclise gelse; ol meclisde hazır olurmuş. İmdi ya pehlivan! Bir kez ol ere çağırayım, ola kim, vilayet-i kuvvetiyle hazır ola. Benim bir kerametim budur ki her kim bana, ya 'Ali, gel yetiş! dise; Hakk Te'ala 'inayetiyle, Muhammed -'a.m.- mucizatıy-

³² Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi, 78, 85, 87.

³³ Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi, 88.

³⁴ Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi, 65, 92.

³⁵ Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi, 39.

³⁶ Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi, 40.

³⁷ Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi, 45.

la gelürem. Ol Kan Suyı'nun üzerine kurulmuş, bildiler kim İmam-ı 'Ali'nin kerametiyle olmuştur.³⁸ Zira ki yılanların yerine çadır kurup oturmak keramettir ve hem velayettir. Keramet ve velayet Hazret-i 'Ali'ye ve oğullarına mahsusdur.³⁹

Hız. Ali, dış görünüşü itibarıyla aslana benzemektedir ve Kan Kalesi Cengi'nde çoban Ömer tarafından şu şekilde tanıtılır: *Heybetinden arslanlar kaçdılar. Adam suretinde amma arslana benzer. Bir ata binmiş ol anın gözleri yıldırım gibi şakır. Gördüm bana bir korku düşdi. Bir ağaç dibinde gizlendim. Eser yel gibi revan olup gitdi. Var ise İmam-ı 'Ali oldur.*⁴⁰

Cenkâmeleri içinde her haliyle ideali yaşayan Hız. Ali, kadınlara ve savunmasız insanlara kesinlikle zarar vermeyecek kadar merhamet sahibi biridir; *Ya cariye! Ne korkarsın? Bir ol kişi değilüz ki kimsenin cariyesine hem hatununa tama' itmeyüz. Gel suyun al, git.*⁴¹

Cenkâmeler içinde Hız. Ali kendini tanıtırken soyunun hatiplere dayandığını söyler; *Ali cariyeden bu cevabı işitdi, eyitdi: 'Ben Medine şehrindenim.'* didi. *Cariye eyitdi: 'Kimlerdensin?'* İmam-ı 'Ali eyitdi: *'Hatiblerdenim.'* *Cariye eyitdi: 'Hatibler kimlerdir?'* İmam-ı 'Ali eyder: *Hatibler, İmam-ı Abdulmuttalib oğullarıdır. Dünyaya kerem bizden bünyad olmuştur, didi, eyitdi.*⁴²

Cenkâmelerde bazı özellikleri ile okuyucuya tanıtılan Hız. Ali, yemeğini ve ekmeğini yediği kişilere kesinlikle zarar vermez; *Ol İmam-ı 'Ali didikleri kişi ise varın biraz ta'am gönderin. Eğer ta'amı yer ise sana ve kavmine nesne dimeye. Zira ol 'Ali didikleri etmeğin yediği kişinin başına ve kavmine ve malına kıymaz.*⁴³

Kan Kalesi Cengi'nde cenk anlatıcısının söylemine göre yoldaş Hız. Ali'ye zor gelir, bu sebeple o yalnız seyahat etmeyi ve yürümeyi sevmektedir; *Ya İmam-ı Ali! Eğer dilersen Bismillah biz de seninle bile varalım, didi. İmam-ı 'Ali, Melik-i Zengi'nin bu sözün eşitdi, eyitdi:*

³⁸ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 52, 96.

³⁹ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, 124-125.

⁴⁰ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 45.

⁴¹ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 47.

⁴² *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 47.

⁴³ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 49.

'Kerem eyledin. Lutfın da'im olsun; amma ben yalnızca yürimeği severim. Bana yoldaş güç gelür, didi. ⁴⁴ Melik-i Zengi, gördi. İmam-ı 'Ali, تنها yürimek severmiş.⁴⁵

Cenknâmeler içinde Hz. Ali, zaman zaman Allah ile konuşmaktadır; *Hakk Te'ala Hazretleri'nden nida geldi ki: 'Seni bu sudan asandır ya veli! Sana kudret kılıcını virdim, ey yar ki adı ma'lum ve meşhurdur Zülfikar'ı tut, ya Murtaza! Ey namudar! Kan Suyı'na çal Zülfikar'ı ki sehi.'* Çün İmam-ı 'Ali, eşitdi. Ol merd Hüda'ya şükr-i Yezdan eyledi, turdı. Bir kez Murtaza suya adım eyledi. Hakk Celle ve 'Alanın kudreti ile Zülfikar'ı çalıcak ol namudara bir yol oldu kim, iki kişi yan yana gider. Çün İmam-ı 'Ali anı gördi. ⁴⁶

Savaşta hilenin caiz sayılması hükmünce Hz. Ali, Kan Kalesi Cengi'nde Kahkaha'yı şöyle kandırır: *Ey yarenler! Benim adıma 'Amuk bin Vec dirler. Horasan'dan gelürem. 'Âlem-i seyyah benim san'atlarım çokdur. 'Âlemde silahşorluk 'ilmin yahşi bilürem. Hiç varmadığım vilayet yokdur.*⁴⁷

Hz. Ali, Cenknâmelerde içinde bulunduğu çaresizliği yalnızca Allah'a bildirir ve ona dua eder. "Ya İlahe'l 'âlemin! Sen 'inayetler eyle. Ben bi-çare kuluna bu kal'anın fethin müyesser eyle. Yerime, hasretime kavuştur.⁴⁸ Ey Bar-ı Hüda! Hazretinden 'inayet ve hidayet olmazsa ben bu kadar kâfirlere nice cevap vireyim, deyüp münacat eyledi.⁴⁹ İlahi kadirsin! Ey Perverdigar! Ben za'if kulına 'inayet eyle, deyüp münacat eyledi. Çün münacatı tamam oldu. Kulağına bir avaz; 'Ya 'Ali! Üşenme, kudretim hakkı-çün Zülfikar'ı yere bırak. Ol Sahire Katna'nun odına karşı sal. Ta ki benim kudretim göresin, didi."⁵⁰

Hz. Ali'nin kâfire zarar veren ve kilometrelerce öteden bile duyulan bir narası vardır. Bu nara çok kuvvetlidir. *Zülfikar'ı çeküp İmam-ı 'Ali'nin eline virdi ve dahi İmam-ı 'Ali'nin na'resini Medine şehrinde*

⁴⁴ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 63.

⁴⁵ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 63.

⁴⁶ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 65.

⁴⁷ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 68.

⁴⁸ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 75.

⁴⁹ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali Cengi*, 92.

⁵⁰ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, 137.

Resûl-i Ekrem kulağına değdi. Ashablarına eyitdi: ‘Ey yarenler! İmam-ı ‘Ali’nin avazın işitdiniz mi?’ didi.”⁵¹

*Hak Teala ana aslanum didi
 Cümle kâfir fethini ana kodı
 Nice yüz bin kâfire girer çıkar
 Dine girmeyenlerün başı ceber
 Hem anun bigi cihana gelmedi
 Ol ne kıldığın kimesne bilmedi
 Cân içinde Mustafa’nun cânudur
 Cümle Kâfirlerin el ayagıdur
 Zira ana Tanrı’dan oldu
 Ünin işitse ödin sıda küffâr
 Cümle gâzilerin ol sultânı dur
 Hem Muhammed Mustafa’nun canudur
 Din yolına kâfire virmez amân
 Gelmedi Ali bigi Pehlivân.⁵²*

Cenknâmeler içinde savaşıçılığı ile ön planda olan Hz. Ali, olağanüstü şekilde adam öldürür; İmam, Zülfikar’ı yalın idüp yigirmi dört kerre yüz bin kâfire nice girdiyise, heman aç kurt bir sürü koyuna nice girdi ise, öyle girüp kâfirlerin başını hazan yaprağı gibi dökerdi. İmam-ı ‘Ali, kâfirleri kırdıkca artardı. Bu minval üzere yedi gün, yedi gice cenk eyledi. İmam bu yedi gün yedi gice içinde bir lokma etmek yimedi ve su içmedi ve hem kâfirler öyle çoğaldı kim, hesabın Allah’dan gayrı kimse bilemez ve kâfirlerin çokluğu İmam-ı ‘Ali’nin ‘aynına hiç girmezdi.⁵³

⁵¹ Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali Cengi, 92.

⁵² Yemâme Cengi, 495-502.

⁵³ Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali Cengi, 94.

Hz. Ali mucizevî bir biçimde yirmi sekiz gün hiçbir şey yemeden yaşayabilir; ‘Yaranlar! Bu gün yigirmi sekiz gündür ta’am yimedim ve su içmedim. Sizlerde hiç ta’am var mı?’ didi.⁵⁴

Allah tarafından emirle fethedilen Hz. Ali, yine Allah’ın takdiriyle Zülfikar’ı kesmeyince savaşa son verir; *Bu kerre İmam-ı ‘Ali, Zülfikar’ı çaldı, kesmedi. Heman silüp kınına kodı. Zira Hakk Te’ala’dan nida gelmiştir. Ana binaen aman vermeyüp kırardı. Bu kere kılıç kesmedi. Bildi kim, Allah’ın emri yerine geldi. Kâfirler gelüp İmam-ı ‘Ali’nin elin öpdi. Ayağına düşdiler. İman getirüp Müsliman oldular. Allah’ı bir bülüp, Muhammed’i hak peygamber bildiler.*⁵⁵

Allah tarafından Hz. Süleyman’a verilmiş bir mucize olan hayvanlarla konuşma, Cenknâmelerde Hz. Ali’nin de yapabileceği bir davranış gibi gösterilir ve Hz. Ali, Berber Kalesi Cengi’nde yılanlarla konuşur; *Bilmiş olsun kim Şah-ı maran! Beni Hakk Te’ala gönderdi. Berber Kal’ası’nu almağa gelmişim. Ol senin hala karargâhınız olan yere çadır kurup konmak murad ider. İmdi Şah-ı maran, ol yerden göç eylesün ve hem imana gelsün ve Muhammed ‘aleyhi’s-selam-ı, hak peygamber bilsün. Leşkeriyle Müsliman olsun. Bizim dinimize rağbet eylesünler.*⁵⁶

Hz. Ali yiğitlikte Zaloğlu Rüstem’e benzetilir.⁵⁷ Cenknâmelerde çokça kullanılan ve bir kahramanlık ifadesi olan Zaloğlu Rüstem, Cenknâmelerde Hz. Ali ile aynilemiştir;

⁵⁴ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali Cengi*, 87.

⁵⁵ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali Cengi*, 104.

⁵⁶ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, s. 124.

⁵⁷ İran ülkesinde birçok padişahlıklar bulunuyordu. Bunlardan biri de Kâbil Padişahlığı idi ve başında da Zal adlı biri vardı. Kabil Padişahı Zal, Alp Er Tunga’nın elinde esir olan İran Hükümdarını kurtarmak için Turan ülkesine yürüdü. Alp Er Tunga’yı yendi ama hükümdarını kurtaramadı. Zaman geçti. İran ülkesine hükümdar olan Zev de öldü. Bunu fırsat bilen Alp Er Tunga İran’a bir daha savaş açtı. O zamana kadar Zal da yaşlanmıştı. Kendi yerine, Alp Er Tunga’ya karşı oğlu Rüstemi yolladı. Halen Anadolu’da da Zaloğlu Rüstem adıyla meşhur olan halk kitaplarında Zaloğlu Rüstem adıyla meşhur olan halk kitaplarında Zaloğlu Rüstem ile Arap Üzenği cengi diye hikâyeleri anlatılan bu ünlü İran kahramanı ile Alp Er Tunga arasında sayısız savaşlar oldu. Savaşların çoğunu Rüstem kazandı bir kısmını Alp Er Tunga kazandı. Şehname İran destanı olduğu için bunu tabii görmek lazımdır. Savaşlar devam ederken, İran’ın hü-

*Kılıcın dakmış hamayıl boynuna
Gelse Rüstem bu sıfatdar aynına,
Heybetinden Rüstem-i isfendiyâr
Kan feşâniye kaçâ kaya diyâr.⁵⁸*

Huneyn Gazası Cengi'nde Hz. Ali'nin heybeti, Malik b. Avf'ın kölesi Naciyye tarafından şöyle anlatılmaktadır;

*Did gördüm öginde anun beraber
Bir er yürür ki heybetdür serâser
Bir arslundur sanasın ata binmiş
Atile sanki bile yaradılmış
Eyle heybetli yaraşıklı süvâr
Olmaya dünyada hiçbir nâm-dâr
Ola Ali'dür ol ki işidün ola
Kim avezesi tolubdur her ile.⁵⁹*

Cenknâmelerde Cebraîl ya Hz. Muhammed vasıtasıyla ya da doğrudan doğruya Hz. Ali ile irtibat halindedir;

*Cebraîl didi bugün saydım Ali
Üçbin yüz tekbir itdi ol veli
Dahi altmış her birine bir erin
Öldürüptür kâfirün şerlilerün.⁶⁰*

Huneyn Gazası Cengi'nin bir başka mısrasında Hz. Ali Erenler Ejderhası olarak da isimlendirilmektedir;⁶¹

*Kim erenler ejderhası geldi uş
Ol Muhammed Murtazası geldi uş.*

kümdarı bulunan Keykavus, oğlu Siyavüş'ü ve Zaloğlu Rüstem'i gücendirmişti. Gücenmenin sonucu olarak şehzade Siyavüş kaçıp Alp Er Tunga'ya sığındı. Orada uzun zaman kaldı, hatta Türk yiğitlerinden birinin kızıyla evlendi, Keyhüsrev adında da bir oğlu oldu. (M.Necati Sepetçioğlu, *Karşılaştırmalı Türk Destanları*, İrfan Yayınevi, y.y., 1998, 104-107)

⁵⁸ *Gazavât-ı Emirü'l-Müminin Ali Kerremellehu Veche Memleket-i Sind Ba Mukâtilin*, 149-150.

⁵⁹ *Kıssa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân*, 248-252.

⁶⁰ *Kıssa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân*, 532-533.

⁶¹ *Kıssa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân*, 531.

Hız. Ali, kâfire ait olan ufacık bir lüksten bile hoşnut olmaz ve *Berber Kalesi Cengi*'nde olduğu gibi bu lüksü reddeder. *Bir sandaliyye getürdiler. İmam-ı 'Ali üzerine otura. Hazret-i 'Ali sandaliyyeyi debdi. Saraydan taşra düşdi. Diz oturdu. Zümür eyitdi: 'Ey bezirgan, sandaliyye üzerinde niçün oturmadin?' Hazret-i 'Ali eyitdi: Ömrümde kâfir döseğinde oturmadım. Şimdi dahi oturmazam. Meğer Müsliman olasın oturam.'* didi.⁶²

Ejderha Cengi'nde Zümür'ün inatla batıl olan dininde ısrar etmesi Hız. Ali'yi çok sinirlendirir; *İmam-ı 'Ali vay ki kakıdı, yıldırım gibi şakıdı... Zülfikar'ı çevirdi ve bir tekbir ve peygambere salâvat getürüp bir na're urdı kim, cihan ol na'renin heybetinden ditredi ve Zülfikar', şöyle çaldı ki Zümür atıyla dört pare oldı.*⁶³

Hız. Ali *Mukâtil Cengi*'nde, Hız. Muhammed'den izin almak suretiyle savaşıır;⁶⁴

*Turdu eydür ya Rasulullah bana
Destur olsun varam andan yana,
Bu gazaya destur eyle gideyim
Dertli gönüllere dermân ideyim.*

Hız. Ali, *Ejderha Cengi*'nde olduğu gibi Allah'ın emriyle vahiylerle cenge gider; *Ben ana dünyada iki nesne virdim ki hiçbir peygambere virmedim. Biri bu ki 'Ali Arslanım'dır. Ana virdim, biri dahi budır ki Zülfikar'ı kılıç virdim ana ki hiç kimsede yokdur. İmdi ol Zülfikar'ı Arslanım 'Ali eline virsün, varup Arslanım 'Ali ol vilayetini ejderhadan halas eylesün.*⁶⁵

Berber Kalesi Cengi'nde Allah yolunda, din uğruna, peygamber aşkına canını ortaya koymaktan çekinmeyen Hız. Ali'yi bu dünyada

⁶² *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Atesperest Cengi*, 127.

⁶³ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, 165.

⁶⁴ *Gazavât-ı Emirü'l-Müminin Ali Kerremellehu Veche Memleket-i Sind Ba Mukâtilin*, 89-93.

⁶⁵ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, 167.

kim sevmezse Hz. Muhammed, onun düşmanı olduğunu dile getirmektedir;⁶⁶

Ya ‘Ali! Her kim seni sevmeye, dünyada ve ahiretde ben anın düşmanıyam.

Cebrail Allah katından getirdiği emir üzerine *Berber Kal’ası*’nın fethine memur edilen Hz. Ali,⁶⁷ *Kahkaha Ceng’ine* de Allah’ın emri ile görevlendirilmiştir;⁶⁸

*Bunu dirken geldi Cebrail-i Emin
Didi kim, buyurdu Rabbü’l-âlemin
Zira Ali’dür bu işin dermânı
Sana böyle hükm kıldı ol gâni
Kendi nice dilerise işlesün
Ol gazânun yaragina başlasun
Resûl bu sözi işidüp şâd olur
Kaygu gitdi gussâdan azâd olur.*

Hz. Ali savaş esnasında heybeti ile düşmanlara korku salmaktadır. Fiziki yapı itibarıyla heybetli olmaktan başka, bu heybetini tamamlayan unsurlardan birisi de narasıdır. Öyle ki, Hz. Ali’nin narasını duyanlar, göğün yıkıldığını zannederler;⁶⁹

*Düşmeye varmış iken şöyle turur
Heybetile şöyle kim nara urur
Sandı kâfir üstine yıkıldı gök
Kalmadı kâfir içinde akıl ög.*

⁶⁶ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, 129.

⁶⁷ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, 97b.

⁶⁸ *Kıssâ-ı Kahkaha Gazzâvât-ı Ali Kerremellahu Veche*, 136-141.

⁶⁹ *Gazavât-ı Emirü’l-Müminin Ali Kerremellehu Veche Memleket-i Sind Ba Mukâtilin*, 501-502.

“... Dahi sağ elin sol bögrine koyub bir nara urdı ki, zemin ü âsmân lerzeye düşdi, ol vilâyet güm güm itdi ...”⁷⁰ Onun narasından düşmanları ve düşmanlarının binekleri dahi korkarlar;⁷¹

*Ali bir kez haykırur ol Şîr-i ner
Filler ürküb birbirin üstine döner
Narasında ol nicelerin aklı gider
Filler ıssını düşürüb helâk ider.*

Savaş, karakteristik yapısı gereği kuvvetli olmayı elzem kılar. Hz. Ali, cesaret kuvvet ve bunları savaşta kullanmakta mahirdir. Bu mahareti Umman Cenginde;

Gemiyü söker enginde getirür

*Aluben hendek katına götürür,*⁷² mısraları ile anlatılırken, Hayber Cengi'nde; kalenin fethinde Hz. Ali'nin gösterdiği kahramanlık anlatılır. Kuvvet ile iman birleştiği zaman nasıl bir fonksiyonu yerine getireceği konusunda okuyucuya şöyle mesajlar verilir;⁷³

*Dutdı bir kez kapıyu Şâh-ı Cihân
Çekti bir kez silkdi virdi nâgehân
Irgalandı kapu burcile tamâm
Heb yıkıldı illa kurtıldı İmâm
Çekdi kapuyı kopardı pes hemân
Şöyle ki yıkıldı ol burc nâgehân.*

Hâverân-Nâme adlı *Cenknâmede* ise yedi başlı ejdere benzetilen Hz. Ali, cesareti ile de arslanları korkutur. *Ali gelince arslanlar kaşı-şıp tağın içine gizlenir...*⁷⁴

⁷⁰ *Hâverân-Nâme*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, A/6, 165x110-75x130 mm, 1-93b., yy., 13a.

⁷¹ *Gazâvât-ı Hazreti Ali*, (*Kıssâ-i Ummân Cengi*), 06 Mil. B.274, 335x190-270x144, 176v., 1201 beyit, 739-742.

⁷² *Gazâvât-ı Hazreti Ali*, 606.

⁷³ *Gazayı Feth-i Kal'ay-ı Hayber Cengi*, 125b-136b.

⁷⁴ *Hâverân-Nâme*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, A/6, 165x110-75x130 mm, 1-93b., yy., 12b.

Sonuç olarak Cenknâmeler içerisinde, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamakla beraber, kahramanları ve olayların geçtiği mekân ortaklığı sebebiyle birbirine bağlı muhtelif anlatılar bulunmaktadır. Bu anlatılarda Hz. Ali, kimi zaman hayalî ve masalsı, kimi zaman da gerçek ve tarihî kimliği ile İslamiyet'i yayma ve zulüm gören Müslüman halkı kurtarma amacı doğrultusunda çeşitli mücadeleler içerisine girmektedir. Cenknâmelerde Hz. Ali çıktığı seferlerin her birinde hayalî veya gerçek olan birçok kahramanla mücadele eder.

Hayalî ve gerçeküstü birçok olayın anlatıldığı Cenknâmelerde Hz. Ali bir destan kahramanına yakışır biçimde davranarak kahramanlıkları ve olağanüstü nitelikleriyle ön plana çıkar. Cenknâmeler içinde, Hz. Ali'nin hal ve hareketleri, onun başka bir ülkeye sefere çıkması, kendi memleketini düşmanlardan kurtarması gibi olayların tamamı, başkahramanın karakteri etrafında birleştirilir ve onun kişilik özelliklerini belirgin kılmak için sırasına göre anlatılır.

Bu sebeple Cenknâmelerde Hz. Ali'yle ilgili kabuller, onun tarihî gerçekliği ve kişiliği, şifahî olarak anlatıla gelen efsanevi kimliğiyle örtüşerek manzum ve mensur literatüre de konu olmuştur. Hz. Ali, Türk kültürü içerisinde özel bir yere sahiptir. Onun kahramanlıkları dilden dile anlatılarak, kimi zaman tarihî hakikatleri de aşmış ve destansı bir boyuta ulaşmıştır. Onun içindir ki, Hz. Ali ve onun etrafında gelişen hikâyeler, Türk kültürü içerisinde oldukça geniş bir yer tutar. Cenknâmelerde Hz. Ali, Tanrı veya insanüstü bir varlık olarak değil; tasavvufî vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde insan-ı kâmil olarak, bütün erdemli vasıflara sahip, kendisine bende olanlara pîrlik ve önderlik eden bir kişilikle içselleştirilmiştir. Cenknâmelerde Hz. Ali ile ilgili Şîî gelenekte kabul gören imamet, gaybet, rec'at, vasî ve mehdilik gibi inanç motiflerine rastlanılmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akyürek, Ferhat, *Allah'ın Nimetleri ve İnsanlar*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1969.
- Atalan, Mehmet, *Türk Kültüründe Muhammed Hanefî Cenknâmeleri*, TBBD., Yay., II. Baskı, İstanbul 2011.
- Bakır, Abdulhalik, *Ali b. Ebî Tâlib (Hayatı, Kişiliği ve Faaliyetleri)*, Çağ Ofset Matbaacılık, Elazığ 1998.
- Cenâdil Kal'ası Manzumesi*, İstanbul Fatih Millet Genel kitaplığı A.E. Manzum, No: 1222.
- Çetin, İsmet, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997.
- ....., *Tursun Fakih Hayatı-Edebî Şahsiyeti-Mesnevileri*, İlesam Yay., Ankara 2002.
- Gazavât-ı Aremrem b. Musallat Cengi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y. 311 Nu. Mecmua, V. 55b-60a.
- Gazavât-ı Emirü'l-Müminin Ali Kerremellehu Veche Memleket-i Sind Ba Mukâtilin (864/1459)*, Afyon Gedik Amed Paşa No: 18190, 207-218, 435.
- Gazâvât-ı Hazreti Ali, (Kıssâ-i Ummân Cengi)*, 06 Mil. B.274, 335x190-270x144, 176v., 1201 beyit, 739-742.
- Gazavât-ı Muhammed Hanefiye (Arındıklı Ali Hoca)*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236.
- Gazay-ı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, 06 Mil. A. 2886/2, 125-136b.
- Hâverân-Nâme*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, A/6, 165x110-75x130 mm, 1-93b., yy., 14b.
- Haza Dastân-i Muhammed Hanefî*, Ankara Milli kütüphane 06 M.K. Yz. A 8253/1, 1b-9b.
- Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zûmur Ateşperest Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır. Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (110-144), s. 144.
- Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali

Hoca'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (165-188).

Hâzâ Kitabu Muhammed Hanefî, Müstensih., Umûr Çelebî Muharrem b. Mehmed Efendi, 1262/1846, Ankara Milli kütüphane 06 M.K. Yz. A 8622, 1a-12a.

Kıssa-ı Hz. Resûl Rûm ve Şam Sultanlarıyla Olan Cengi, 06. MİL. B. 274, 321-351.

Kıssa-ı Kahkaha Gazzâvât-ı Ali Kerremellahu Veche, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY., Nu. 311, V., 71a-84b, 293 beyit, 197.

Kıssa-ı Kal'a-ı Selâsil ve Şah-ı Merdân, 06. MİL. B. 274, 174-210.

Kıssa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân, 06. Mil.B. 274, 1-1185.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970.

Korok, Daniş Remzi (1905-1976), *Muhammed Hanefî ve Gazenfer Kâfir Cengi*, Ak-ün Matbaası, İstanbul 1943.

Sarıkaya, M. Saffet, "Şah İsmail Hatayî'nin Şiirlerinde Hz. Ali", *Uluslararası Şah İsmail Hatayî Sempozyumu*, Hüseyin Gazi Vakfı, 9-11 Ekim 2003 Ankara.

Sepetçioğlu, M.Necati, *Karşılaştırmalı Türk Destanları*, İrfan Yayınevi, y.y., 1998.

Yemâme Cengi, Ankara Milli Kütüphane, 06 MK. Yz. A 5897.

